

REPENSAR-NOS DES DE LA DEMOGRAFIA

El demògraf Andreu Domingo ens proposa en un llibre publicat per L'Avenç un viatge apassionant pel pensament demogràfic català del segle XX, l'interès del qual va molt més enllà de l'acadèmia.

GENÍS BARNOSELL

Fruit de les dues grans onades migratòries de 1901-30 i de 1951-75, «pel cap baix el 60% dels residents al Principat [de Catalunya] el 1980 era fruit directe o indirecte de la immigració» (p. 146). La tercera i recent onada migratòria, internacional, «ha fet créixer Catalunya dels sis milions d'habitants en què s'havia estancat durant més de vint anys als 7,5 actuals» (p. 28). Per copsar com ha estat interpretada aquesta immigració i com ha influït en la manera com els catalans s'han entès a si mateixos al llarg del segle XX, Andreu Domingo, sotsdirector del Centre d'Estudis Demogràfics i professor a la Universitat Autònoma de Barcelona, ens proposa un viatge apassionant pel pensament demogràfic català del segle XX l'interès del qual va molt més enllà de l'acadèmia per obligar a repensar-nos, individualment i col·lectivament, i on demografia, migracions i classes socials apareixen estretament relacionades.

Domingo inicia el seu recorregut pels discursos sobre la immigració «que s'han generat, mobilitzat i transformat a Catalunya» (p. 12) amb el pensament de Josep Antoni Vandellós, molt influent, i màxim representant aquí de l'eugenisme dominant a Europa que es preocupava per «les influències que milloren les qualitats innates de la raça» (p. 68) o que, al contrari, poden fer-la desaparèixer. Com és ben conegut, la visió de Vandellós «calarà de forma profunda en el catalanisme conservador»: «la desnacionalització per culpa de la immigració es convertirà en el perill sempre planant en l'horitzó, amb un discurs que en fa responsables, a parts iguals, els catalans 'egoistes', de 'moral relaxada', i la manca d'autogovern (...) Un discurs que oculta l'impro-

Immigrants passejant pel Maremagnum, al Port Vell de Barcelona, l'estiu passat

JMM / L'Avenç

nunciabile: que l'anarcosindicalisme havia estat el principal motor de la integració político-social de la immigració a Catalunya» (p. 77). Si les preocupacions de Vandellós no eren, als anys trenta del segle XX, una «extravagància 'catalana'», el canvi del discurs sobre la immigració des d'aleshores fins als anys seixanta tampoc no

ho seria, si bé a Catalunya es produiria en les duríssimes condicions polítiques, socials i culturals, del franquisme. En essència el discurs es veuria transformat per la interrelació de les obres de Jordi Pujol i de Francesc Candel, de manera que «del fecund diàleg entre els dos autors, la conseqüència principal va ser la defi-

nició de forma clarament inclusiva del paper de la immigració en la construcció de la identitat nacional» (p. 106), per crítiques que es rebessin des de «l'essencialisme catalanista de Cruells o Armengou» (que diferenciaven taxativament «catalans» de «no catalans» impossibilitant l'existència d'«altres catalans»), des de la crítica marxista d'Antoni Jutglar o Antonio Pérez González (que tendia a identificar «cultura catalana amb burgesia i immigració espanyola amb proletariat») o des de l'essencialisme espanyolista d'Aurelio Pérez Fustiguera que insistia a veure la cultura catalana com una «construcció alienadora de la burgesia» (p. 98-103).

Certament, el pensament de Pujol mantenia l'ambivalència entre l'acceptació de la immigració en la identitat catalana i la malfiança envers aquesta mateixa immigració. És a partir d'aquesta base que Domingo qualifica el període de 1977 a 1999 com de «política vandelloiana sense migracions», uns anys que si bé «no han estat homogenis» es caracteritzarien pel fet que el nacionalisme conservador governant va malbaratar «l'oportunitat d'aprofundir en la coherència integradora del discurs que havia esbossat» anteriorment i, davant la «frenada autonòmica» i «l'esclat del nacionalisme espanyol renovat per la victòria socialista a Espanya», va optar per la «recatalanització del país» enlloc d'aprofundir en la «construcció dialèctica entre autòctons i nousvinguts» (p. 111-113).

Tanmateix, l'autor no dedica una gran atenció a aquesta qüestió. Si els anys que van de Vandellós a la fi del franquisme ocupen unes 40 pàgines, el capítol de 1977 a 1999 n'ocupa una quarantena més, però ja abans de la meitat s'enceta el tema que dominarà tota la resta del llibre (gairebé 170 pàgines més): la situació catalana del 2000 ençà en el context de les noves migracions internacionals. Un període, aquest, que s'ha saldat (feliçment, insisteix l'autor) amb una esmena total a les tesis de Vandellós: «ha estat el temps en què definitivament Catalunya ha situat el fet migratori en el centre de la consciència identitària, i amb ell ha assumit en l'imaginari col·lectiu

el que l'estructura demogràfica, econòmica i cultural del país ja havia sentenciat» (p. 151) –m'atreveixo a dir que si ha estat possible ha sigut perquè, més enllà dels discursos sempre hi ha hagut «espais d'interacció entre autòctons i nousvinguts» (p. 115), que no es limitaven (ni es van acabar) amb els que l'autor situa en la lluita política contra la dictadura.

La nova immigració internacional de la primera dècada del segle XXI s'ha saldat, feliçment, amb una esmena a la totalitat a les tesis de Vandellós: "amb ella, Catalunya ha assumit en l'imaginari col·lectiu el que l'estructura demogràfica, econòmica i cultural del país ja havia sentenciat".

És sens dubte l'anàlisi d'aquest període recent la que resulta més acabada, amb una acurada contextualització del cas català en el seu context internacional i en els seus condicionants espanyols. Es destaca, per una banda, un context europeu cada vegada més repressor, que parteix d'una voluntat de controlar els fluxos migratoris però que també té una certa voluntat d'integració basada en el multiculturalisme, i que evoluciona cap a la «fortalesa Europa» i «l'Estat de setge» amb una «normativa [que] instaura l'excepcionalitat com a règim vàlid per als 'indocumentats', aprofundint en l'estigmatització i la criminalització d'una població taxada per l'òptica de mercat, no ja com a 'excedent', sinó com a supèrflua» (p. 217), de manera que el discurs que justificava l'emigració en temps de creixement econòmic ara l'exclou com a innecessària. La versió espa-

nyola tindrà un element fonamental en els successius processos de «regularització» dels immigrants (la darrera, el 2005) i la dedicació de recursos a la seva integració –amb un paper fonamental dels municipis amb l'empadronament–, amb una evolució cap a polítiques també cada cop més represives i que començaran ja amb el darrer govern Zapatero i que s'intensificaran amb el PP.

En aquests contextos la «via catalana» davant la immigració, l'acció política i legislativa de la Generalitat, gaudirà de fet d'un grau de consens molt ampli durant bona part del període ja que «la política migratòria ha estat continuista malgrat la modificació de color del govern» i «les transformacions en l'orientació d'aquesta han depès més de l'evolució de les migracions mateixes que no pas dels rellevaments de govern» (p. 172). Aquesta política catalana s'ha fonamentat, per una banda, en la «interculturalitat», definida aquesta com «aquella concepció en la qual, un cop acceptada la permanència de la immigració internacional i reconeixent les diferències dins els diversos grups ètnics presents en el territori, es qüestionen les constriccions que aquestes mateixes comunitats poden exercir sobre els individus».

Des d'aquesta perspectiva la «integració» és entesa com el «procés d'esdevenir una part acceptada de la societat» (p. 153). Per altra banda, la política catalana fixa el català com a element d'integració en la societat, defineix la cultura catalana com a «producte dinàmic de la infusió cultural i el resultat històric de diferents factors, tradicions, llengües i universos simbòlics» (p. 175) i planteja, al capdavant, la immigració «com una forma de construir estructures d'Estat» i entrarà en conflicte amb l'Estat de veritat «quan aquesta perspectiva d'aprofundiment competencial i d'identitat nacional no sigui acceptada per part de l'Estat espanyol» (p. 173). Amb la crisi, la disminució dels fluxos d'entrada i l'augment dels de sortida disminuirà la importància de la política migratòria, es reduiran els recursos, i es passarà del paradigma de la interculturalitat al de la «diversitat»

sota el qual es poden portar a terme de fet actuacions ben contradictòries les unes de les altres, com ho són la lloable iniciativa de mantenir l'atenció sanitària als immigrants malgrat la política del govern central i alhora portar a terme la privatització de determinats serveis –mentre, el govern central duia a terme retallades que deixaven els municipis pràcticament sense recursos per fer front a la pobresa que ha acompanyat les migracions i preparava una reforma de les administracions que suposava un veritable «buidatge competencial» de les comunitats autònomes. No ha faltat en aquest camí l'emergència d'actituds xenòfobes cristal·litzades tant en el sorgiment de nous moviments polítics (el més destacat, l'emergència de l'espanyolista Plataforma Catalunya) com en la contaminació als partits principals d'actituds «lepenistes» (la principal, la de l'alcalde de Badalona, Xavier Garcia Albiol, del PP, però també en les restriccions a l'empaddingament d'ajuntaments de diversos colors polítics), o la reaparició cíclica de les preocupacions vandelloisanes.

Domingo culmina el llibre amb un conjunt de reflexions de les quals en destacaria dues. La primera –de lectura imprescindible per a qualsevol ciutadà i més encara, per a qualsevol polític– s'articula al voltant de les possibles aportacions de la demografia a la comprensió de la immigració i als «discursos sobre la immigració» i conclou que aquesta disciplina científica, malgrat que sovint ha servit precisament per justificar amb pretensió de científisme propostes de fet ideològiques, ha d'aportar i pot aportar capacitat d'anàlisi crítica, i això és vàlid per a qualsevol marc geogràfic.

La segona, en canvi, se centra a Catalunya i s'articula al voltant del concepte de «Sistema Català de Reproducció» encunyat per Anna Cabré el 1989. Per SCR cal entendre una «particular manera de mantenir un creixement demogràfic sostingut amb una fecunditat relativament baixa (...) gràcies a l'aportació sistemàtica de contingents migratoris, i que probablement es podia remuntar a mitjan

segle XVII amb l'arribada de les migracions franceses» (p. 145). Sosté Domingo que «aquesta realitat demogràfica incontestable ha estat acompanyada d'una reformulació de la societat (i la identitat) catalana on l'arribada d'immigrants forma part de les estratègies de reproducció social, i on la llengua (...) juga un paper fonamental en la socialització de la immigració com a marcador identitari de la societat catalana» (p. 287) –un procés d'integració en el qual l'ascensió social ha estat fonamental. Aquest procés s'ha realitzat al llarg del segle XX en un context de migracions massives (provinents d'Espanya, primer, i internacionals després) i d'escassa capacitat de les institucions catalanes (si és que aquestes existien) per gestionar aspectes claus d'aquesta immigració (la regularització de la immigració ha restat tothora en mans del govern central). Potser per això hom ha dubtat sovint que la societat i/o les institucions catalanes tinguessin prou capacitat per a garantir tal socialització, i la boira dels temors vandelloisians no s'ha acabat de dissipar mai.

Domingo, en canvi, rebutja aquestes pors: «l'amenaça més gran per a la llengua catalana no es deu al nombre de castellanoparlants que hi han arribat gràcies a les migracions, ni per aquells que entre els seus descendents han conservat el castellà com a llengua materna. És causada, per un costat, per la dependència d'un Estat espanyol on l'oficialitat lingüística per al conjunt del territori és només monolingüe, i on el nacionalisme que el sustenta imposa el castellà com a 'llengua comuna', forçant la subordinació cultural sotmesa a uns menys sistemes sistemàtics. I, per l'altre, conjuntament, per l'existència de sectors de la societat catalana que han renunciat a la transmissió intergeneracional de la llengua a canvi de beneficis personals o de classe» (p. 324). És precisament perquè el SCR funciona, que, amb la política Wert a l'escola o amb el recurs contra la Llei d'acollida, està essent objecte de l'atac de l'actual govern espanyol, fonamentat en un nacionalisme espanyol amarat de «racisme estructural» envers allò català (i

compartit per amplis sectors socials i polítics) que té per bases «la prevalença atorgada al castellà per damunt de les altres llengües, l'articulació d'un discurs històric essencialista, i la concepció (sacra) intocable de la mateixa Constitució» i que transfereix la discriminació «al marc 'objectiu' de la legalitat quan és possible (obviat els aspectes històrics de la concreció d'aquesta legalitat, fixada entre d'altres propòsits per limitar l'abast de l'autogovern català), o al 'mercat' (en les mateixes condicions si la llengua no es manté és perquè no resulta competent) o a la 'llibertat' (mentre es contempla amb impassibilitat l'arraconament del català al País Valencià, les Illes Balears i la Franja d'Aragó (...))» (p. 283-287).

En el context de la crisi actual, de les polítiques neoliberals, del nacionalisme espanyol hegemònic, de la discriminació dels immigrants no-comunitaris, Domingo s'interroga sobre el futur. La política del nacionalisme espanyol pot acabar fent bones les prediccions de Vandellós «i... el que és encara pitjor, la repressió franquista sobre la cultura catalana» (p. 331). En el «nacionalisme regionalista català» hi veu només una ucronia. Per contra, «la utopia de l'independentisme només pot prendre volada si va de la mà d'un contingut social alliberador, reconstruint necessàriament els mites fundacionals a partir de la realitat demogràfica, que situa la immigració i la diversitat poblacional que en va sorgir com a centre de les identitats que conformen el país, no sobre la utopia neoliberal –de la competència i el mercat com a mesura dels individus i les coses–, que és al capdavant la distopia que ens amenaça» (p. 331-332). ■

ASSAIG

Andreu DOMINGO

Catalunya al mirall

de la immigració

Demografia i identitat nacional

Barcelona: Editorial

L'Avenç, 2014, 360 pp.

23 €